

SEVDA ƏLİYEVƏ
AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutunun
doktorantı, filologiya elmləri namizədi
E-mail: ibrahimova-gulzar@rambler.ru

MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQUN İNKİŞAFINDA YUNESKO-nun ROLU

Açar sözlər: *mədəniyyət, sivilizasiya, dialoq, qloballaşma, müxtəliflik*

Ключевые слова: *культура, цивилизация, диалог, глобализация, разнообразность*

Key words: *culture, civilization, dialogue, globalizing, variety*

Hazırda dünyada müxtəlif milli, etnik, dini xüsusiyyətlərə, tarixi təcrübəyə əsaslanan bir çox sabit mədəni sistemlər mövcuddur. Belə şəraitdə mədəniyyətlər arasında istər-istəməz qarşılıqlı anlaşma problemi yaranır, çünki onlar arasındakı fərqlər bir çox hallarda tək-cə əməkdaşlığa deyil, həm də münaqişələrə gətirib çıxarır. Qloballaşma şəraitində mədəni hüquqların, mədəni müxtəlifliyin və mədəni özünəməxsusluğun qorunması və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı daha da mühüm və kəskin xarakter almağa başlayır. Bu məsələlər beynəlxalq təşkilatların rolunu və məsuliyyətini daha da artırır.

Qlobal mədəni proseslərin idarə edilməsi ilə bağlı səlahiyyətlər BMT tərəfindən faktik və hüquqi olaraq onun profil strukturu olan YUNESKO-ya həvalə edildiyindən dünya mədəniyyətlərinin inkişafı yolunda ortaya çıxan problemlərin həllində bu təşkilatın siyasi rolu dənılmazdır. Təşkilat özünün bir sıra sənədlərində, xüsusən 2001-ci ildə qəbul etdiyi mədəni müxtəliflik haqqında ümumi bəyannaməsində [1] əks olunmuş baza prinsiplərə, o cümlədən mədəni müxtəliflik və mədəniyyətlərin bərabərliyi prinsipinə münasibətdə qlobal konsensusa əsaslanaraq mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin vahid standartlarını işləyib hazırlamağı qarşısına məqsəd qoymuşdur. Bir sıra subyektiv və obyektiv amillər istisna olmaqla bu gün YUNESKO-nun fəaliyyəti bütün dünyada mədəniyyətlərin yaxınlaşmasına və dialoquna, beynəlxalq mədəni hüquqlar sisteminin möhkəmlənməsinə yönəlmişdir. Bu istiqamətdə son dövrlərdə beynəlxalq mədəni proseslərdə özünü göstərən müsbət meyillər, mədəniyyətin hər bir insan üçün və bütövlükdə bəşəriyyət üçün taleyüklü əhəmiyyət kəsb edən amilə çevrilməsi həm də YUNESKO-nun məqsədyönlü səylərinin nəticəsidir.

Sosial-siyasi sistemlər, idarəetmə modelləri, dünyagörüşlər arasında fərqlərin olmasına baxmayaraq, bu gün mədəniyyətlər arasında xalqlar arasında, qarşılıqlı anlaşma və dialoq üçün real imkanlar mövcuddur. YUNESKO sənədlərində qeyd etdiyi kimi, dialoq bəşəriyyətin birliyinə, ümumi dəyərlərinə, mədəni müxtəlifliyinə, hər mədəniyyətin bərabər ləyaqətinə əsaslanan fundamental məsələdir. Mədəniyyətlərin müxtəlifliyinə hörmət və onun inkişaf etdirilməsi, etimad və qarşılıqlı anlaşma şəraitində dialoq və əməkdaşlıq, mədəni özünəməxsusluğun qorunması YUNESKO-nun mandatıdır. Dialoq gərginliyin, münaqişələrin aradan qaldırılmasının yeganə yoludur.

Sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin dialoqu müəyyən beynəlxalq institutlar şəbəkəsi ilə həyata keçirilir. Onun reallaşdırılmasının konkret təşkilati formaları, mexanizmləri və hüquqi çərçivələri mövcuddur. Bu gün ən geniş qlobal institut – çoxsaylı qurumlar şəbəkəsinə malik olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatıdır. Sosio-mədəni sahədə dialoqun mərkəzi – təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığa başçılıq edən YUNESKO-dur. YUNESKO-

nun beynəlxalq təşkilat kimi üstünlüyü ondadır ki, o global, geniş əhatəli xarakter daşıyır, analoqu və rəqibi olmayan təşkilatdır, deməli o, beynəlxalq sosio-mədəni sahədəki inkişaf üçün tam məsuliyyət daşıyır. Təşkilat öz qarşısında qoyduğu məqsədlərə nail olmaq üçün müvafiq struktura, çoxşaxəli fəaliyyət təcrübəsinə malikdir.

Mədəniyyətin müasir, sürətlə dəyişən rolunu dərk edərək, BMT-nin Baş Məclisi 2010-cu ili Beynəlxalq mədəniyyətlərin yaxınlaşması ili elan etmiş, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmanın gücləndirilməsində qiymətsiz təcrübəsinə nəzərə alaraq onun həyata keçirilməsində əlaqələndirici rolu YUNESKO-ya həvalə etmişdir. Beynəlxalq mədəniyyətlərin yaxınlaşması ili mədəni mübadilələr və əlaqələrin mühümlüyünü bir daha təsdiq edərək mədəni müxtəlifliyin pozitiv potensialını bir daha nümayiş etdirdi. Beynəlxalq il Azərbaycanda bir sıra mühüm beynəlxalq və milli səviyyəli hadisələrlə, forumların keçirilməsi ilə qeyd olunmuşdur. 26-27 aprel 2010-cu ildə Bakıda dini liderlərin sammitinin keçirilməsi xüsusi qeyd edilməlidir.

Mədəni müxtəlifliyə hörmətin, mədəniyyətlərarası dialoqun beynəlxalq münasibətlər sistemində layiqli yer tutması üçün YUNESKO fəal tədbirlər həyata keçirir, təşkilat müxtəlifliyə və dialoqa son nəticə deyil, dəstəklənməli və inkişaf etdirilməli proses kimi baxır.

Mədəniyyətlərin yaxınlaşması ili YUNESKO-nun mandatına tam uyğun olaraq, sülh mədəniyyəti Onilliyinin (2001-2010-cu illər) uğurla başa çatdığını təsdiq edərək gələcək üçün yeni strategiyanın hazırlanması üçün çıxış nöqtəsi oldu. 2008-2010-cu illər üçün Ortamüddətli strategiyasında YUNESKO mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqələrə mühüm yer ayırmışdır. Sənəddə qeyd edildiyi kimi, mədəni müxtəlifliyin və onun labüd nəticəsi olan dialoqun təşviq edilməsi müasir dövrün ən aktual məsələlərindən biri təşkilatın prioritetlərinin mərkəzi elementidir. Bununla da globallaşma dövründə mədəni müxtəliflik dünya inkişafının birləşdirici, konstruktiv amili kimi bir daha təsdiq olunurdu.

Azərbaycan YUNESKO-nun bir sıra rəhbər və köməkçi strukturlarında da təmsil olunur. Burada birinci növbədə qeyri-maddi mədəni irsə dair Hökumətlərarası Komitəni qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmiz orada 2010-2014-cü illər üçün daxil olmuşdur. Azərbaycan 2011-ci ildə İndoneziyada keçirilən 6-cı sessiyada Komitənin vitse-prezidenti seçilmişdir.

Ölkəmiz həmçinin Beynəlxalq Hidrologiya Proqramının Hökumətlərarası şurasına, kommunikasiyaların inkişafının Beynəlxalq proqramının Hökumətlərarası şurasına, Bədən tərbiyəsi və idman üzrə Hökumətlərarası Komitəyə də daxildir.

Hərbi münaqişələr zamanı mədəni mülkiyyətin mühafizəsinə dair Hökumətlərarası Komitəyə (2011-2015-ci illər) Azərbaycan 25 oktyabr – 10 noyabr 2011-ci ildə keçirilən YUNESKO-nun Baş Konfransının 96-cı sessiyası çərçivəsində daxil olmuş, Baş Konfransın vitse-prezidenti, bu konfrans çərçivəsində yaradılmış Akkreditasiya üzrə Komitənin sədrinin müavini, Nominasiyalar üzrə Komitəyə məruzəçi və administrativ komissiya sədrinin müavini seçilmişdir.

Azərbaycan Respublikası öz milli müstəqilliyinə qovuşduqdan sonra YUNESKO ilə sıx əlaqələr yaratmış və bu təşkilatla müxtəlif sahələrdə çoxsaylı əməkdaşlıq proqramları və layihələrini həyata keçirmişdir.

Ölkəmiz bu təşkilata 1992-ci ildə daxil olduqdan sona qarşılıqlı əməkdaşlıq yüksələn xətlə inkişaf etməkdədir. Azərbaycan YUNESKO-nun səlahiyyətlərinə aid olan sahələrdə həyata keçirilən müxtəlif layihə və proqramlarda fəal iştirak edir. Məsələn, YUNESKO-nun təhsil sahəsində həyata keçirdiyi “hamı üçün təhsil” (Education for all) proqramını, YUNESKO-nun kafedra proqramını və assosiativ məktəblər şəbəkəsi layihəsini göstərmək olar.

Mədəniyyət sahəsində əsas prioritet – maddi və qeyri-maddi mədəni irsin mühafizəsi təşkil edir. 2010-cu ildə Azərbaycanın 4 illik dövr üçün qeyri-maddi mədəni irsin mühafizəsi üzrə hökumətlərarası Komitəyə seçilməsi, komitənin 2011-ci ildə İndoneziyada keçirilmiş 6-cı

sessiyasında onun vitse-prezidenti seçilməsi qeyri-maddi irsin qorunması işində Azərbaycanın nüfuzunu və çəkisini təsdiq edir.

Azərbaycanın həmin komitədə fəaliyyəti ölkəmizin zəngin qeyri-maddi irsinin dünya birliyinə nümayişinə xidmət edir və bu istiqamətdə konkret tədbirlər həyata keçirməkdədirlər.

Azərbaycanın dörd mədəni irsi – muğam, aşiq sənəti, Novruz bayramı və xalçaçılığı YUNESKO-nun bəşəriyyətin qeyri-maddi irsinə dair Reprezentativ siyahısına daxil edilmişdir. Maddi irsin mühafizəsi sahəsində də müəyyən uğurlar əldə edilmişdir. Ölkəmizin maddi mədəniyyət abidələrindən ikisi – İçəri şəhər və Qobustan YUNESKO-nun Ümumdünya maddi-mədəni irs siyahısına daxildir.

Azərbaycan YUNESKO çərçivəsində mədəni müxtəlifliyin və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafı məqsədlərinə xüsusi önəm verir. YUNESKO-nun dəstəyi ilə ölkəmizdə mədəniyyətlərarası forumların keçirilməsi buna sübutdur.

Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı ilə əlaqədar ölkəmiz hərbi münaqişələr zamanı mədəniyyət abidələrinin və mülkiyyətin mühafizəsi, qeyri-qanuni olaraq mənimşənilməmiş mədəni mülkiyyətin restimussiyası və mədəni sərvətlərin onların sahibi olan ölkələrə qaytarılması məsələlərini daim diqqət mərkəzində saxlayır. Bu kontekstdə 2011-ci ildə ölkəmizin YUNESKO-nun mədəni sərvətlərinin onların mənsub olduqları ölkələrə qaytarılması və ya qeyri-qanuni mənimşənməsin zamanı onların restitumsiyana dəstək üzrə Hökumətlərarası Komitəyə üzv seçilməsi xüsusi qeyd edilməlidir. Azərbaycanın bu komitələrə üzvlüyü işğal olunmuş ərazilərdə mədəni abidələrin dağıdılması, oğurlanması və ələ keçirilməsi ilə bağlı məsələləri müzakirəyə çıxarmaq imkanı verir.

Azərbaycan – YUNESKO əlaqələrinin inkişafında YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. YUNESKO-nun eqidası altında Azərbaycanın birinci xanımı ölkəmizdə maddi və qeyri-maddi mədəni irsin qorunması, təhsil, elm, mədəniyyət, bioetika və digər sahələrdə tədbirlərin əsas təşəbbüskarı kimi çıxış edir. Onun rəhbərliyi altında dünyanın digər regionlarında, xüsusən inkişaf etməkdə olan, təbii fəlakətlərdən ziyan çəkmiş ölkələrdə humanitar və xeyriyyə tədbirləri də həyata keçirir.

Sivilizasiyalararası, mədəniyyətlərarası dialoqa nail olunması YUNESKO-nun mandatının əsasını təşkil edir, onun nizamnaməsində öz əksini tapmışdır. Sülh naminə dialoqun inkişaf etdirilməsi, insanların şüurunda sülh ideyalarının möhkəmləndirilməsi YUNESKO-nun missiyasının əsas qayəsini təşkil edir. YUNESKO-nun beynəlxalq mədəni əməkdaşlıq sahəsindəki mandatı unikalılığı ilə seçilir. Təşkilatın mədəni müxtəlifliyin və mədəniyyətlərarası dialoqun möhkəmləndirilməsi sahəsində fəaliyyəti humanizm və sülh ideyalarının bərqərar olması üçün möhkəm zəmin yaradır.

Bir çox illər ərzində mədəniyyətlərarası dialoq ideyası YUNESKO tərəfindən müxtəlif təşəbbüs və layihələrin həyata keçirilməsi, konfrans və forumlarının təşkili yolu ilə öz təcəssümünü tapmışdır*.

YUNESKO-nun öz fəaliyyətində təbliğ etdiyi ideya – yalnız dialoq yolu ilə dünyada sabitliyə, müxtəlif mədəniyyətlərin yanaşı mövcudluğuna nail olmaq mümkünlüyü ideyası bu gün daha möhkəm zəmin olmağa başlamışdır. Bunu YUNESKO-nun eqidası altında həyata keçirilən beynəlxalq forumların materialları da təsdiq edir.

*Mərkəzi Asiyada Şərq-Qərb mədəniyyətlərarası dialoq və mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsinə dini amilin təsiri Daşkənd forumu (sentyabr, 2000-ci il); Sivilizasiyalar arasında dialoq. Vilnüs forumu (aprel, 2001); Asiya sivilizasiyaları arasında dialoq (Tehran və Tokio forumları, 2001-ci il); İrəqçiliyə, irqi ayrı-seçkiliyə, ksenofobiya və irqi dözümsüzlüyün digər formaları ilə mübarizəyə dair Ümumdünya konfransı. CAR, sentyabr 2001-ci il və s.

BMT-nin mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında dialoqu XXI əsrin imperativi elan etməsi 2001-ci ildə dialoq üzrə Qlobal gündəliyi qəbul etməsi dünya birliyinin yeni qlobal çağırışlar qarşısında qətiyyətini nümayiş etdirdi**.

Gündəlikdə müəyyən edilmiş məsələlərin həyata keçirilməsini təmin etmək, səmərəli tövsiyələr hazırlamaq, bu sahədəki işləri əlaqələndirmək vəzifələrini BMT YUNESKO üzərinə qoydu. BMT BM-nin 56-cı sessiyasında Qlobal gündəlikdəki vəzifələrin planlaşdırılması üçün YUNESKO-ya uzunmüddətli beynəlxalq əməkdaşlıq strategiyası, o cümlədən dialoq probleminin konseptual əsaslarını müəyyənləşdirmək tapşırıldı.

Qlobal gündəliyin müddəalarının yerinə yetirilməsi ümumplanetar səviyyədə təhsil, tərbiyə sistemində köklü dəyişikliklərin həyata keçirilməsini, düşüncələrdə inqilabın baş verməsini, “Sülh mədəniyyəti”nin beyinlərə hakim kəsilməsini tələb edir.

Son onillikdə bütün dünyada sülh mədəniyyəti tərəfdarlarının geniş şəbəkəsi təşəkkül tapmaqdadır. Onun əsasını Ümumdünya federasiyasında birləşmiş YUNESKO klublarının qeyri-formal hərəkəti təşkil edir. Bir çox ölkələrdə və regionlarda “sülh mədəniyyəti”ni dəstəkləyən şəbəkələr yaranmaqdadır.

2001-ci ildən başlayaraq mədəni müxtəlifliyin saxlanması ilə yanaşı mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında plüralizmin və dialoqun təşviqi də YUNESKO-nun uzunmüddətli perspektiv üçün proqram fəaliyyətinin əsas prioritet istiqaməti kimi müəyyənləşdirilmiş, təşkilatın ikiillik proqramlarının əlaqələndirici mövzusu olmuşdur. Təşkilatın fəaliyyətində mədəni müxtəliflik probleminə mədəniyyətlərin dialoqunun inkişafı ilə qırılmaz əlaqədə baxılır. YUNESKO-nun mədəniyyətlə yanaşı digər sahələrdə həyata keçirdiyi layihələrdə də dialoq problemi ön plana çəkilmişdir. 2002-ci ildə Yohannesburqda (CAR) YUNESKO-nun himayəsi ilə keçirilən sabit inkişafa dair Ümumdünya Sammitində qeyd edilmişdir ki, “İqtisadiyyat, ətraf mühit və ictimai-siyasi həyatla yanaşı mədəniyyət inkişafın dördüncü əsas dayəgədi” [2]. Mədəni müxtəlifliyi bəşəriyyətin kollektiv sərvəti kimi dəyərləndirən Sammit mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında dialoqu hərtərəfli inkişaf etdirməyə çağırmışdır.

Mədəniyyətlərin dialoqunun inkişaf etdirilməsi məsələsinə iki aspektdən yanaşmaq lazımdır: Birincisi, beynəlxalq mədəni əməkdaşlığın inkişafı, ikincisi, tolerantlığın və millətlər arasında konsensusun möhkəmləndirilməsinə yönəldilmiş milli mədəniyyət siyasətinin təşəkkül tapması. Milli səviyyədə müxtəlif etnoslar, mədəniyyətlər arasında ahəngdar dialoqa nail olmadan, beynəlxalq səviyyədə bu məqsədi reallaşdırmaq da mümkün deyildir. Bunu dünya üzrə miqrasiya proseslərinin genişlənməsi, bir çox dövlətlərdə, əsasən inkişaf etmiş ölkələrdə milli azlıqların iri icmalarının yaranması da tələb edir. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının məlumatına görə 2000-ci ildə dünyada 150 mln-dan çox miqrant var idi. Və bunun 2050-ci ilədək 230 mln-a çatması proqnozlaşdırılır [3, 4]. Belə şəraitdə müxtəlif əhali qrupları arasında ölkə daxilində konstruktiv qarşılıqlı münasibətlərin qurulması baxımından ölkə hökumətlərindən çox şey asılıdır. Bu məqsədlə hələ 2000-ci ildə YUNESKO katibliyində üzv dövlətlərin mədəniyyət siyasətlərinin koordinasiyası üzrə xüsusi bölmə yaradılmışdır. YUNESKO ölkələrə mədəniyyət siyasətinin təkmilləşdirilməsində əməkdaşlıq şəbəkələri, regional nümayəndəliklər vasitəsilə metodoloji və elmi yardım göstərir. Məsələn, 2001-ci ildə mədəniyyət siyasətinin Beynəlxalq Observatoriyası yaradılmış, mədəniyyət siyasəti sahəsində əməkdaşlıq şəbəkəsi və

***Yeri gəlmişkən, BMT-nin sənədlərində mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqu formulunun işlədilməsi əslində kompromiss variantdır. Çünki bir sıra ölkələr dialoq kontekstində “sivilizasiya” termininin işlədilməsinə qarşı çıxaraq “milli mədəniyyət” terminini daha məqbul sayırlar. Bu həm də onunla izah olunur ki, sivilizasiyaların mahiyyəti, tərkib hissələri, sərhədləri haqqında dünyada vahid mövqe yoxdur və bu istiqamətdə diskussiyalar davam edir. Halbuki “mədəniyyət”, “milli mədəniyyət” terminləri BMT-nin bir sıra konvensiyalarında öz dəqiq definisiyasını tapmışdır.*

kadr hazırlığı mərkəzlərinin yaradılmasına dəstək layihəsi hazırlanmışdır. Belə şəbəkələrdən biri də Avropa, Asiya, Qafqaz və Orta Asiya üçün inzibati mədəniyyət kadrlarının ixtisas hazırlığı mərkəzi olmuşdur ki, Azərbaycan bu layihəyə cəlb edilmişdir [5].

Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsi məqsədilə YUNESKO bir neçə regional layihələr həyata keçirmişdir. Bu layihələr arasında “Ərəbistan planı”, “Əsarət yolu”, “İpək yolu”, “Böyük göllər”, “Aralıq dənizi proqramı”, “Avropa-ərəb dialoqu”, Mərkəzi Asiya və Qafqazı əhatə edən başqa layihələri göstərmək olar.

YUNESKO 2000-ci ildən “Qafqaz” – yeni regional layihəsini həyata keçirməyə başlamışdır. Cənubi Qafqaz öz geosiyasi mövqeyinə görə dünyanın unikal regionlarından biridir. Burada dünyanın ən iki dini sivilizasiyası – xristian və islam sivilizasiyası birləşirlər. Region, kökləri tarixin qədim çağlarına gedib çıxan mədəniyyətlərin, dinlərin kəsişdiyi yerdir. Eyni zamanda, Cənubi Qafqaz bir çox münaqişələrin mövcud olduğu mürəkkəb regionlardandır. Məhz bu amilləri nəzərə alaraq YUNESKO Cənubi Qafqazda mədəniyyətlərarası dialoqu özündə əks etdirən həmin layihə çərçivəsində bir neçə proqram və tədbirlərin həyata keçirilməsini planlaşdırmışdı. Bu məqsədlə 2003-cü ilin iyununda “Qafqazda sivilizasiyalararası dialoq” Vilnüs forumu keçirilmiş, Cənubi Qafqaz xalqlarının nağıl və dastanlarının Avropa dillərinə, Avropa müəlliflərinin nağıllarının isə Qafqaz xalqlarının dillərinə tərcüməsini nəzərdə tutan “Nağıllar körpüsü” mədəni turizmin stimullaşdırılması məqsədi ilə bir sıra layihələr həyata keçirilmişdir. Lakin Cənubi Qafqazda mövcud vəziyyət, xüsusən Ermənistan Respublikasının təcavüzkar siyasətinin davam etməsi regionla bağlı YUNESKO-nun nəzərdə tutduğu bir neçə proqramları tam şəkildə yerinə yetirməyə imkan verməmişdir. Buna misal olaraq Cənubi Qafqazın ümumi tarixinə dair birgə dərslik hazırlanması layihəsini qeyd etmək olar.

Təhsil sahəsində çoxtərəfli əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində müxtəlif ölkələrin universitetlərində yaradılmış YUNESKO kafedralarının da rolu qeyd edilməlidir. Onlar kompleks elmi tədqiqatlar aparır, kadr hazırlığı həyata keçirir, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq sahəsində informasiya-kargüzarlıq fəaliyyətini həyata keçirirlər. Hazırda 124 ölkədə 639 belə kafedra fəaliyyət göstərir. Əksər ölkələrdə həmçinin YUNESKO ilə assosiativ orta təhsil məktəbləri də yaradılmışdır. Bu qurumların əsas məqsədi gənc nəsil arasında sülh mədəniyyəti, tolerantlıq və demokratiya ideyaları, başqa mədəniyyətlərin dəyərlərinə hörmətin tərbiyə edilməsidir [6].

Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsini planetin dil müxtəlifliyinin mövcudluğu ilə birbaşa əlaqədə görən YUNESKO bu sahədə layihələrə xüsusi diqqət yetirir. YUNESKO ekspertlərinin proqnozlarına görə XXI əsrin sonlarına qədər hazırda planetimizdə mövcud olan dillərin ən azı yarısının, bəlkə də çoxunun itib getməsi təhlükəsi vardır [7]. Bu tendensiyanın bir sıra obyektiv səbəbləri ilə yanaşı subyektiv səbəbləri də vardır. Bu səbəblər arasında, xüsusən nəşriyyat, audio-vizual məhsullar istehsalı, İnternet sahəsində ingilis dilinin dominantlığını qeyd etmək lazımdır. Təkcə bir faktı təkrarlamaq kifayətdir: bu gün internet saytlarının 80 faizi bu dildədir.

Ölüb getməkdə olan və nadir dillərin dəstəklənməsi məqsədi ilə LİNQVAPACS və digər çoxtərəfli proqramlar həyata keçirilir, KİV-də dillərin ədalətli və proporsional istifadəsi üçün müxtəlif tədbirlər tətbiq edilir. Maraqlıdır ki, YUNESKO bu siyasətini təkcə dünyanın digər regionlarında deyil, elə Avropanın özündə də həyata keçirməyə çalışır. 2005-ci ildə İrland dilinə Avropa İttifaqının rəsmi dili statusunun verilməsi, İrlandiyanın özündə gəll dilinin, Fransada breton dilinin və bir sıra başqa Avropa ölkələrində kiçik dillərin YUNESKO-nun ölməkdə olan dillər siyahısına daxil edilməsi bunun əyani sübutudur.

Yeri gəlmişkən, bu gün müasir Azərbaycan dövlətinin ideoloji əsaslarını təşkil edən

“Azərbaycançılıq” məfkurəsinin mühüm istiqamətlərindən birini də ölkəmizdə yaşayan bütün milli-etnik qrup və azlıqların hüquqlarını, o cümlədən onların dillərinin qorunub saxlanılması təşkil edir. Bu gün müxtəlif dil ailələrinə mənsub olan və dünyanın etnik xəritəsində adlarına yalnız ölkəmizdə rast gəlinən buduq, qırız, xınalıq, işvila, inqiloy, udin kimi etnik birliklərin dillərinin və mədəniyyətlərinin mühafizəçisi də Azərbaycan dövlətidir. Bununla da dövlətimiz bəşəriyyətin etnik-mədəni, dini müxtəlifliyinin saxlanılmasına öz layiqli töhfəsini verməkdədir.

Bu gün YUNESKO qarşısında duran əsas məqsədlərdən biri mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların qarşıdurmasından, münaqişəsindən onların dialoquna və əməkdaşlığına keçidə nail olunmasıdır.

Həç kim üçün sirr deyildir ki, bu gün dünyada mövcud olan bir çox münaqişələrin kökündə digər amillərlə yanaşı dini amillər də durur. Buna görə də müxtəlif konfessiyalar arasında səmərəli dialoqun qurulmasına YUNESKO sivilizasiyalar və mədəniyyətlər arasında dialoqun tərkib hissəsi kimi baxır. İllik proqram və büdcələrdə təşkilat dinlərarası dialoqu ayrıca baş layihə kimi göstərir. Dinlərarası dialoqun təşviqi məqsədi ilə müntəzəm elmi konfranslar, dəyirmi masalar, simpoziumlar, aparıcı dünya dinlərinin liderlərinin görüşləri keçirilir. Müasir dünya problemlərinə müxtəlif dinlərin münasibətini öyrənmək, onların mövqeyini yaxınlaşdırmaq və qarşılıqlı anlaşmaları təmin etmək üçün tədbirlər təşkil edilir. Belə tədbirlərin əsas məqsədi – milli, regional və qlobal sabitliyin əsasında həm də dinlərarası razılığın durduğunu sübut etməkdən ibarətdir.

Böyük fəxarət hissi ilə demək olar ki, bu gün Azərbaycan Respublikası müxtəlif dinlərə məxsus insanların dinc və əməkdaşlıq şəraitində yaşadığı, dini tolerantlığın və müxtəlifliyin yüksək səviyyədə qorunduğu unikal bir ölkə kimi deyil, həm də dünya səviyyəsində müxtəlif dinlər arasında dialoqun təşkilində səmərəli təcrübəyə malik bir dövlət kimi də tanınır. Müstəqillik illərində Azərbaycanda bir neçə dəfə yüksək səviyyəli beynəlxalq dini forumların keçirilməsi, 2009-cu ildə Azərbaycanın Paytaxtının İslam sivilizasiyanın Paytaxtı elan edilməsi və s. buna əyani sübutdur.

Hələ 2010-cu ildə YUNESKO-nun sülh və mədəniyyətlərarası dialoq məsələləri üzrə yüksək səviyyəli qrupu kimi həmçinin dinlərarası dialoq üzrə müvafiq qrup yaradılması təklif edilmiş və həmin ilin aprelində Bakıda keçirilmiş dini liderlərin Beynəlxalq Sammitində Qrupun ilk görüşü baş tutmuşdur. Görüşdə YUNESKO Baş direktorunun nümayəndəsi də iştirak etmişdi.

Müxtəlifliyə hörmət, insanlar arasında dialoq ideyası ədalət, bərabərlik, azadlıq, xeyir-xahlıq kimi ümumbəşəri dəyərləri özündə ehtiva edən islam dininin mahiyyətindən irəli gəlir. İslam bir sivilizasiya olaraq milli, sosial, mentalitet, dünyagörüş fərqlərinə baxmayaraq insanları bir allaha etiqad əsasında birləşdirir.

Müqəddəs Quranın Əl-hucarat surəsinin 13-cü ayəsində deyilir: Ey iman gətirənlər! Biz sizi bir kişi və bir qadından (Adəm və Həvvadan) yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız (kimliyinizi biləsiniz) deyər, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanınız, pis əməllərdən ən çox çəkinəninizdir. Həmçinin Allah (hər şeyi) biləndir, (hər şeydən) xəbərdardır.

Müqəddəs kitabımızın bu ayəsində bütün bəşəriyyətin vahid mənşəyə malik olduğu göstərməklə həm də mədəniyyətlərin müxtəlifliyinin və onun bəşəriyyət üçün əhəmiyyətindən bəhs olunur.

Yeri gəlmişkən, yalnız islam dini əsasında dünyada hələlilik dini həmrəylik amilinə əsaslanan dövlətlərarası təşkilat – İslam Konfransı Təşkilatı yaradılmışdır. İKT özünün struktur bölmələri (İslam İnkişaf Bankı, İSESKO, İslam Qırmızı Aypara Cəmiyyəti, İslam Olimpiya

Komitəsi və s.) ilə İslam dünyası üçün kiçik BMT rolunu oynamaqdadır. İKT özünün əsas vəzifəsini beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik işinə, sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin və dinlərin qarşılıqlı anlaşması və dialoqu işinə töhfə verməsində, xalqlar və insanlar arasında dostluq və mehriban qonşuluq münasibətlərinin, qarşılıqlı hörmətin və əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi və təşviq etdirilməsində görür. Bu məqsədlə islam-xristian dialoqunun, sivilizasiyalar, mədəniyyətlər və dinlər arasında dialoqun genişləndirilməsini zəruri hesab edir. İKT özünün əsas prioritetlərindən biri kimi həm də bütün qərb dünyasını bürümüş islamafobiya ilə mübarizəni görür.

İslam dövlətləri dünya iqtisadiyyatında, siyasətində, mədəniyyətində getdikcə böyük rol oynayır. Bu dövlətlərin dünya bazarına göndərdikləri enerji ehtiyatları qlobal siyasi proseslərə və hadisələrə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Siyasət isə mədəniyyətlə sıx əlaqədədir. Məhz mədəni-sivilizasyon meyarlar islam dünyasını dünya birliyinin digər hissələri ilə qarşılıqlı münasibətlərinin xarakterini müəyyənləşdirir. Bu münasibətlərin yeganə düzgün inkişaf yolu – dinlərin və mədəniyyətlərin dialoqu, əməkdaşlığı və qarşılıqlı zənginləşməsi, bir-birinə hörmət və dözümlülük aşılması yoludur.

Təəssüf ki, İslam dünyası ilə Qərb dünyası arasında son onilliklərdə münasibətlərin pisləşməsi meyli özünü göstərir. Bir sıra Qərb dairələrində hələ də islama “demokratik dünyaya” (Qərbə) qarşı duran “şər imperiyası” kimi baxanlar var. İslamın bu obrazının inkişafında S.Hantinqtonun 1993-cü ildə çıxmış “Sivilizasiyaların toqquşması” kitabı da az təsir göstərmədi. Qərb siyasi diskursu üçün islam dünyasının demokratiyaya yabançı cəmiyyət olması haqqında stereotiplər hələ də qalmaqdadır. Bu stereotip amerikan siyasi dəyərlərinə uyğun olmayan islam dövlətlərinə təzyiq göstərmək üçün bəhanə kimi istifadə edilir. İslam dünyasında ciddi-cəhdlə demokratiya yaymaq və bu məqsədlə mövcud rejimləri yıxmaq strategiyası demokratikləşmə şüarını gözdən salmaqla bərabər dinlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsinə ciddi maneələr yaradır. Əslində, islam dünyasında Qərbin bu siyasətini öz geosiyasi məqsədlərini həyata keçirmək üçün pərdə kimi qəbul edirlər.

Dünyada hələ də islamafobiya əhval-ruhiyyəsinin mövcud olduğu “islam terrorizmi”, “islam fundamentalizmi” adı ilə islamın guya digər sivilizasiyalara təhlükə yaratması haqqında həqiqətdən uzaq fikirlərin yayıldığı şəraitdə YUNESKO-nun islam dini ilə digər dinlər arasında dialoq qurmaq təşəbbüsləri təqdirəlayiqdir. Təşkilatın eqidası altında həyata keçirilən bu kimi tədbirlərin əsas vəzifəsi islam dininin tolerant mahiyyətini açıb göstərməkdən ibarətdir. Bu baxımdan 2006-cı ildə bir sıra Avropa ölkələrində Məhəmməd Peyğəmbərin karikatürasının çap edilməsi ilə bağlı dini zəmində yaranmış gərginliyə münasibətdə YUNESKO-nun tutduğu mövqe qeyd edilməlidir. Bu hadisələr zamanı YUNESKO-nun o zamankı Baş direktoru K.Masuura xüsusi bəyanatla çıxış etmiş, həmin şəkilləri ümumdünya sivilizasiyasına qiymətsiz töhfələr vermiş, digər dinlərə və mədəniyyətlərə açıq olan islam dininə qarşı təxribat adlandıraraq onları qətiyyətlə pisləmişdir.

YUNESKO bir sıra layihələr (“İpək yolu”, “Ərəbistan Planı”, “Ərəb-Avropa dialoqu” və s.) vasitəsilə İslam ölkələrinin hökumət və qeyri-hökumət fondları və təşkilatlarının dəstəyi ilə islam dininin, tarixinin və mədəniyyətinin qeyri-islam ölkələrində tədrisini təşkil edir, bununla da islam sivilizasiyasının humanist mahiyyəti haqqında biliklərin yayılmasına şərait yaradır. YUNESKO eyni zamanda müsəlman ölkələrindəki xüsusi kafedrlər şəbəkəsi vasitəsi ilə xristian dini və mədəniyyəti haqqında biliklərin yayılmasını təşviq edir, bununla da bu iki din arasında canlı dialoqun inkişaf etdirilməsini stimullaşdırır.

YUNESKO dinlərarası dialoqu bütün dünyada sosial bütövləşmənin və sabilliyin əsas vasitəsi kimi nəzərdən keçirir. Eyni zamanda dini icmalar arasında dialoqun və qarşılıqlı

anlaşmanın dəstəklənməsi islam dünyasının demokratikləşməsi, sabit inkişafı üçün də zəruridir. Bunu son illərdə Yazın Şərqdə baş verən hadisələr də əyani sübut edir. Məlum olduğu kimi, islam dəyərlərinin müasir idarəetmə metodları, insan hüquq və azadlıqları ilə uyğunlaşdırılan ən yaxşı model axtarırları islam dünyasının daxilində bu gün də davam etməkdədir. Əlbəttə, heç bir cəmiyyət, o cümlədən islam ölkələri dəyişikliklərdən kənarda qala bilməzlər, gec-tez dünyada gedən demokratikləşmə prosesinə qatılacaqlar. Lakin eyni zamanda islam dünyasının öz ənənəvi mənəvi dəyərləri ilə də fəxr etmək və onları hifz etmək istəyi də qəbul edilməlidir. İslami dəyərlər dünyanın mənəvi sərvətlər xəzinəsinə böyük töhfələr vermiş və verməkdədir. Ona görə də dinlər arasında dialoq konfliktlərlə dolu qloballaşan dövrümüzün imperativi olmalıdır. O müxtəlif dinlərə mənsub insanlar arasında yadlaşmanı, anlaşılmaqlığı, düşmənçiliyi aradan qaldırmağın mühüm vasitəsidir.

YUNESKO-nun müxtəlif tədbirlərində qəbul edilmiş dini və mədəni dialoq problemlərə dair tövsiyələrində təhsil və pedaqoji layihələrin həyata keçirilməsinə dəstək verilməsi zəruriliyi qeyd olunmuşdur. Bu dini dialoq vərdişlərin aşılınması, gənclərdə digər dini dəyərlərə hörmətin tərbiyə edilməsinin zəruriliyinin dərk edilməsi ilə əlaqədardır. Dini amil və dinlər arasında dialoq müasir humanitar fikrin tərkib hissəsinə çevrilməlidir, çünki onlar mübadilə edilməli və gələcək nəsillərə ötürülməli olan ümumi etik dəyərləri özündə birləşdirir. Bunun üçün dini və mədəni fərqlər ayırıcı amillər kimi deyil, birləşdirici və qarşılıqlı zənginləşdirici amillər kimi qəbul edilməlidir.

YUNESKO-nun sivilizasiyalar, mədəniyyətlər və dinlər arasında dialoqun və əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirdiyi siyasi strategiya bu gün dünya dövlətlərinin daha geniş dəstəyini qazanmaqdadır. Azərbaycan Respublikası dialoq siyasətinin tərəfdarı kimi YUNESKO-nun həyata keçirdiyi bütün proqram və layihələrin fəal dəstəkçisi və iştirakçısı olmaqla bərabər, təşkilatın dünyada mədəni müxtəlifliyi qorumaq və dialoqu inkişaf etdirmək yolu ilə sülh mədəniyyətinin daha da möhkəmlənməsi mədəniyyətlər arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması üçün konkret təkliflərlə çıxış etmişdir.

Bu gün bəşəriyyət qarşısında sülh mədəniyyəti, tolerantlıq, mədəni müxtəliflik ideyalarına əsaslanan yeni, daha humanist dünya inkişaf modelinin təşəkkül tapması vəzifəsi durur. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi BMT, YUNESKO, digər beynəlxalq təşkilatların bütün dünya dövlətlərinin, mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında dialoqa dəvət etməsindən, vətəndaş cəmiyyətinin, KİV, elm, mədəniyyət, din xadimlərinin bu prosesdə yaxından iştirak etməsi üçün səylər göstərməsindən çox asılıdır.

Dünya birliyinin intellektual, mənəvi-etik forumu adlandırılan YUNESKO-nun əsas vəzifəsi gələcək çoxqütblü dünyanın yeni formasını yaratmaqdır. Onun fəaliyyətinin əsas qayəsini – xalqların yaxınlaşmasına, onların qarşılıqlı anlaşmasına nail olmaq üçün beynəlxalq humanitar körpülər qurmaq mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı fəaliyyəti genişləndirmək təşkil edir. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsinin ən əsas vasitəsi əsrlər boyu xalqları birləşdirən mədəniyyətdir.

Mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun uğuru, dialoqun əməkdaşlıq səviyyəsinə çatması eyni zamanda YUNESKO-nun bu sahədə öz fəaliyyətini nə dərəcədə səmərəli təşkil etməsindən də çox asılıdır. Hələlik isə təşkilatın fəaliyyət üsulu və metodları onun qarşıya qoyduğu məqsədlərə adekvat cavab vermir. BMT-də olduğu kimi, onun bölmələrində, o cümlədən YUNESKO-da köklü şəkildə kadr və struktur islahatların aparılması zamanın tələbidir.

Ən mühüm məsələlərdən biri də təşkilatın maliyyələşməsinin optimallaşdırılması, xərclərinə nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsidir. Təəssüf ki, təşkilatın büdcəsinin əksər

hissəsi proqramların həyata keçirilməsinə deyil, mənzil – qərargahının, onun personalının saxlanılmasına xərclənilir [8].

YUNESKO-nun BMT sistemində fəaliyyətindəki bəzi qüsurlara baxmayaraq, o, global mədəniyyət siyasəti sahəsində kollektiv qərarlar qəbul etmək və həyata keçirmək mandatına malik yeganə hökumətlərarası təşkilatdır.

Dünya mədəniyyətinin inkişafı ilə bağlı ortaya çıxan çağırışlara adekvat cavab vermək üçün YUNESKO öz fəaliyyətini daim təkmilləşdirməlidir, müxtəlif güc mərkəzlərinin, iri dövlətlərin təşkilatı öz siyasi-milli məqsədlərinə tabe etdirmək cəhdlərinə daha ciddi müqavimət göstərməlidir. Yalnız bu halda o mədəni müxtəlifliyin qorunması və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişaf etdirilməsi sahəsində öz siyasi strategiyasını uğurla həyata keçirməyə ümid edə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии. Париж, 2001.
2. Материалы Международного Конгресса ЮНЕСКО по Всемирному наследию. Ноябрь 2002 г., Венеция, Итоговый документ. ЮНЕСКО пресс. Париж, ноябрь, 2002.
3. Доклад Генерального директора ЮНЕСКО о выполнении Программы и бюджета ЮНЕСКО на 2000-2001 г. 21 мая 2001.
4. YUNESKO-nun beynəlxalq normativ aktları. Bakı, 1998.
5. Информационный бюллетень ЮНЕСКО. 31 мая – августа 2006.
6. Программа кафедры ЮНЕСКО (UNITWIN–UNESCO chairs Programme). Программа ассоциированные школы ЮНЕСКО (ASP-net). Апрель 2007. Официальный Интернет сайт ЮНЕСКО. www.unesco.org
7. Доклад целевой группы о роли ЮНЕСКО в XXI веке от 19 мая 2000. 25. Доклад 159 Ex/39.
8. Программа и бюджет ЮНЕСКО на 2012-2013 гг. Раздел культуры ЮНЕСКО пресс, 2012.

СЕВДА АЛИЕВА

РОЛЬ ЮНЕСКО В РАЗВИТИИ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА

В статье рассматривается деятельность ЮНЕСКО в развитии плодотворного диалога между культурами. Анализируются различные документы и стратегии действия организации в этом направлении. Широко освещается участие Азербайджанской Республики в межкультурных программах, осуществляемых под эгидой ЮНЕСКО. Отмечается, что успех межкультурного диалога во многом зависит от того, насколько эффективно организация будет строить свою деятельность в этой области. Обращается внимание на необходимость совершенствования методов и способов ее деятельности, осуществления кадровых и структурных реформ.

ALIEVA SEVDA**THE ROLE OF UNESCO IN PROMOTING INTERCULTURAL DIALOGUE**

The article reviews the activity of UNESCO in the development of a fruitful dialogue between cultures. It analyses the various documents and strategies of the organization. Widely covered the part of the Azerbaijan Republic in intercultural programmes, conducted under the auspices of UNESCO. It is noted that the success of intercultural dialogue is largely depended on how effectively the organization will base its activities in the area.

Draws attention needs to improve the methods and ways of its activities, the implementation of human and structural reforms.

Rəyçilər: s.e.d. G.İbrahimova, t.e.d. P.Q.Darabadi

Bakı Dövlət Universitetinin Mənbəşünaslıq, tarixşünaslıq və metodika kafedrasının 18 oktyabr 2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr.№3).